

**A Morphological Analysis of the Characters of Alla-o-ddin Abu Shamat Anecdote
on the Basis of the Indicator-Status Model**

Ahmad Rahimkhani Samani

Ph.D. student of Persian language and literature, Islamic Azad University of Shahr-e-Kord, Iran,
rahimkhani@chmail.ir

Mohammad HakimAzar *

Associate professor of Persian language and literature, Islamic Azad University of Shahr-e-Kord,
Iran, hakimazar@gmail.com

Mazaher Nikkhah

Assistant Professor of Persian language and literature, Islamic Azad University of Shahr-e-Kord,
Iran, mazahernikkhah@gmail.com

Abstract

Nowadays, a considerable number of research is allocated to the morphological study of stories. However, a brief look at the books and researches available in the realm of Persian literature reveals that such researches mainly focus on the morphology of the stories and anecdotes on the basis of the models provided by Vladimir Propp, Roland Barthes, Claude Bremond, Tzvetan Todorov, and A.J. Greimas. Accordingly, the present article is to analyze the morphology of the characters of a-thousand-and-one nights on the basis of a slightly different model proposed by the authors which is composed of two components: indicator and status. Using a simple efficient coding system, and on the basis of 11 indicators, and some statuses each of which is different according to its number and concept, the authors try to analyze the morphology of the Alla-o-ddin Abu Shamat anecdote as a sample. It goes without saying that the results of the application of this method in analyzing the whole number of the anecdotes present in a-thousand-and-one nights will better clarify the efficiency and universality of such a model

Keywords: Morphology, A-thousand-and-one nights, Alla-o-ddin Abu Shamat, Indicator, Status.

---

* Corresponding author

متن‌شناسی ادب فارسی (علمی- پژوهشی)

دانشکده ادبیات و علوم انسانی - دانشگاه اصفهان

دوره جدید، شماره ۳، (پیاپی ۳۵) پاییز ۱۳۹۶، صص ۹۷-۱۱۸

ریخت‌شناسی شخصیت‌های حکایت علاءالدین ابوشامات از هزار و یک شب

بر مبنای الگوی «شاخص» و «وضعیت»

احمد رحیم‌خانی سامانی* - محمد حکیم‌آذر** - مظاهر نیکخواه***

چکیده

امروزه بررسی‌های ریخت‌شناسی بخش درخور توجهی از پژوهش‌های ادبیات داستانی را در معنای عام، به خود اختصاص داده است. عنصر شخصیت یکی از مهم‌ترین عناصر در بررسی حکایت‌ها و داستان‌هاست که در ریخت‌شناسی، بیشتر بر کنش یا خویش‌کاری شخصیت‌ها متمرکز شده است؛ بررسی ویژگی‌های شخصیت‌ها، در پژوهش‌های مربوط به شخصیت‌پردازی بررسی می‌شود. در این جستار، ریخت‌شناسی شخصیت‌های حکایت علاءالدین ابوشامات از هزار و یک شب بر اساس الگویی ابداعی به نام «الگوی شاخص و وضعیت» بررسی می‌شود. این پژوهش از نظر موضوع و روش با پژوهش‌های ریخت‌شناسی موجود، اندکی متفاوت است. گمان‌نگارنده بر آن است که شخصیت‌ها نیز مانند خود داستان‌ها و حکایت‌ها می‌توانند ریخت‌شناسی شوند. به همین سبب تلاش می‌شود برپایه چند شاخص و تعدادی وضعیت - وضعیت‌ها در هر شاخص از نظر تعداد و مفهوم متفاوت هستند - یکی از حکایت‌های هزار و یک شب با بهره‌گیری از یک نظام شناسه‌گذاری ساده و کارآمد ریخت‌شناسی شود. بدیهی است نتایج این روش که در قالب رساله دکتری پژوهشگر در حجمی گسترده‌تر و فراگیرتر، نمونه همه شخصیت‌های هزار و یک شب، تهیه و تنظیم شده است، کارآمدی آن را معرفی خواهد کرد. باتوجه به روش استقرایی تام این الگو در بررسی شخصیت‌های هر حکایت و بهره‌گیری از نظام شناسه‌گذاری دقیق در شناخت آنها و تجزیه و تحلیل داده‌های رقمی، می‌توان گفت برپایه این طرح، شکل‌ها و ویژگی‌های مشترک و معین در شخصیت‌های این اثر و نیز آثار مشابه شناخته می‌شود. شخصیت‌ها، باتوجه به وضعیت‌هایی که برای هر شاخص تعریف شده است، در شاخص‌های متعددی مانند نام، بوم، نوع، جنس، سن، طبقه، کنش، باور، خلق، فرجام، با یکدیگر ارتباط معناداری دارند و هم‌چنین از شکل‌ها و ویژگی‌های محدود و مشخصی پیروی می‌کنند؛ "الگوی شاخص و وضعیت" می‌کوشد آنها را کشف کند.

واژه‌های کلیدی

ریخت‌شناسی؛ هزار و یک شب؛ علاءالدین ابوشامات؛ شاخص؛ وضعیت

* دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران rahimkhani@chmail.ir

** دانشیار زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران (نویسنده مسوول) hakimazar@gmail.com

*** استادیار زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران mazahernikkhah@gmail.com

۱- مقدمه

ریخت‌شناسی (Morphology) یکی از روش‌های نقد ساختاری است که الگوها و روش‌های آن با پژوهش‌های ولادیمیر پراپ (Vladimir Propp: 1895-1970)، فولکلورشناس و فرمالیست مشهور روسی نهادینه شد. پراپ هنگام بررسی قصه‌های پریان^۱ به این نتیجه رسید که دسته‌بندی‌های موضوعی قصه‌های عامیانه در فهرست «آرنه - تامپسون»^۲، روش مناسبی برای طبقه‌بندی آنها نیست. به همین سبب کوشید تا روشی ایجاد کند تا برپایه آن با کشف روابط و قواعد محدودی که شاید بر همه قصه‌ها حکم فرماست، بتواند آنها را بررسی و طبقه‌بندی کند. همین موضوع، به ارائه نظریه او درباره شناخت و دسته‌بندی قصه‌ها بر مبنای ویژگی‌های صوری آنها انجامید. پراپ در توضیح کلیات طرح خود می‌نویسد: «ما اجزای سازای قصه‌های پریان را به روش‌های خاصی جدا می‌کنیم و سپس به مقایسه قصه‌ها برحسب سازه‌های آنها می‌پردازیم. نتیجه این کار، ریخت‌شناسی قصه‌های پریان خواهد بود؛ یعنی توصیف قصه‌ها برپایه اجزای سازای آنها و هم‌بستگی این سازه‌ها با یکدیگر و با کل قصه» (پراپ، ۱۳۶۸: ۴۹).

امروزه بسیاری از پژوهشگران، با استفاده از الگوهای موجود، بررسی‌های ریخت‌شناسی را درباره ساختارها و ریختارهای قصه‌ها و افسانه‌های عامیانه ملل گسترش دادند و نتایج ارزشمندی نیز به دست آوردند؛ روش پراپ و پژوهشگران پس از او، چنان‌که در پی‌نوشت مقاله اشاره شده است، حتی در بررسی قصه‌های منظوم و مثنوی ادبی نیز استفاده شد.

در این مقاله، ریخت‌شناسی قصه‌ها یا افسانه‌ها منظور نیست؛ بلکه نمونه‌ای از ریخت‌شناسی شخصیت‌های قصه‌ها و افسانه‌ها ارائه می‌شود. بیان این نکته ضروری است که تجزیه و تحلیل داده‌ها، زمانی به ریخت‌شناسی شخصیت‌های هزار و یک شب می‌انجامد که داده‌های مربوط به همه شخصیت‌های این اثر تجزیه و تحلیل و با یکدیگر مقایسه شود.

۲-۱ پیشینه پژوهش

برپایه دریافت و جستجوی نگارنده، بیشتر پژوهش‌های ریخت‌شناسانه در حوزه قصه‌ها و داستان‌ها و افسانه‌ها در ایران، نخست ویژه ریخت‌شناسی قصه‌ها و داستان‌هاست و دیگر آنکه تعداد بسیاری از آنها برپایه روش‌های ساختاری ولادیمیر پراپ، زبان‌شناس و محقق فرمالیست روس، است. تعداد اندکی نیز به تفسیر و تبیین روش‌های ساده‌تر شده پژوهشگرانی مانند رولان بارت (Roland Barthes: 1915-1980)، کلود برمون (Claude Bremond: 1929)، تزوتان تودوروف (Tzvetan Todorov: 1939)، آلژیرداس ژ. گره‌ماس (Algirdas J. Griemas: 1917-1992) وابسته است.

از میان پژوهش‌های حوزه ریخت‌شناسی متون روایی و نیز شخصیت‌شناسی هزار و یک شب در سال‌های اخیر در ایران، به دو گروه زیر می‌توان اشاره کرد:

۱-۲-۱ پژوهش‌های حوزه ریخت‌شناسی

۱. سرآمی، قدمعلی (۱۳۶۸). *از رنگ گل تا رنج خار: شکل‌شناسی قصه‌های شاهنامه، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی*.

۲. خائفی، عباس؛ فیضی گنجین، جعفر (۱۳۸۶). «تجزیه و تحلیل قصه سمک عیار براساس نظریه ولادیمیر پراپ». فصل‌نامه پژوهش‌های ادبی، سال ۵، شماره ۱۸، ۳۳ - ۵۱.

۳. پروینی، خلیل؛ ناظمیان، هومن (۱۳۸۷). «الگوی ساختارگرایی ولادیمیر پراپ و کاربردهای آن در

- روایت‌شناسی»، دوفصل‌نامه پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی، شماره ۱۱، ۱۸۳ - ۲۰۳.
۴. خدیش، پگاه (۱۳۸۷). ریخت‌شناسی افسانه‌های جادویی، تهران: دانشگاه تهران، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۵. روحانی، مسعود؛ عنایتی قادیکلایی، محمد (۱۳۸۸). «بررسی ریخت‌شناسانه داستان بیژن و منیژه شاهنامه فردوسی براساس نظریه ولادیمیر پراپ»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، سال ۱۷، شماره ۶۶، ۱۱۹ - ۱۴۳.
۶. صفی‌ئی، کامبیز (۱۳۸۸). «کاربرد تحلیل ساختاری روایت؛ تحلیل روایی نمایش‌نامه ملاقات بانوی سال‌خورده اثر فریدریش دورنمات باتکیه بر دیدگاه رولان بارت». فصل‌نامه ادبیات تطبیقی، سال ۳، شماره ۱۱، ۱۴۵ - ۱۶۵.
۷. گوهری بخشایش، اشرف (۱۳۸۸). ریخت‌شناسی قصه‌های عامیانه ایرانی، قم: دانشگاه قم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۸. وطن‌پور، آزاده (۱۳۸۸). ریخت‌شناسی قصه‌های عامیانه بخش اوز، شیراز: دانشگاه شیراز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۹. علی‌نوری، زهرا (۱۳۸۹). ریخت‌شناسی داستان‌های مقامات ژنده‌پیل، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۱۰. کوپا، فاطمه؛ رفیعی سخایی، نوشین (۱۳۸۹). «شکل‌شناسی سه داستان از گرشاسب‌نامه بر بنیاد نظریه پراپ»، فصل‌نامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، سال ۶، شماره ۱۹، ۱۳۹ - ۱۶۳.
۱۱. دمرچلو، مرضیه (۱۳۹۰). ریخت‌شناسی داستان‌های صوفیانه در تذکرة‌الاولیاء، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۱۲. شهبازی، زینب (۱۳۹۱). ریخت‌شناسی داستان کیخسرو در شاهنامه فردوسی، اردبیل: دانشگاه محقق اردبیلی، رساله کارشناسی ارشد.
۱۳. صفری، جهانگیر؛ فتحی، امیر (۱۳۹۱). «تحلیل ساختاری دو حکایت از تاریخ بیهقی باتکیه بر الگوی کنشگرهای گریماس»، مجموعه مقاله‌های ششمین همایش ملی پژوهش‌های ادبی، ایران: انجمن علمی زبان و ادبیات فارسی، دی‌ماه.
۱۴. نبی‌لو، علیرضا (۱۳۹۱). «بررسی داستان رستم و اسفندیار بر مبنای دیدگاه کلود برمون»، فصل‌نامه متن‌شناسی ادب فارسی، سال ۴، شماره پیاپی ۱۶، ۳۳ - ۵۲.
۱۵. استاجی، ابراهیم؛ رمشکی، سعید (۱۳۹۲). «تحلیل ریخت‌شناسی داستان سیاوش براساس نظریه پراپ»، متن‌شناسی ادب فارسی، سال ۴۹، شماره پیاپی ۱۹، ۳۷ - ۵۲.
۱۶. جعفرپور، میلاد؛ علوی مقدم، مهیار (۱۳۹۲). «منطق روایت‌های ممکن در سمک عیار و داراب‌نامه»، فصل‌نامه تخصصی مطالعات داستانی، سال ۲، شماره ۲، ۴۰ - ۵۹. [بر اسال الگوی کلود برمون].
۱۷. فرضی، حمیدرضا؛ فخریمی فاریابی، فرناز (۱۳۹۲). «ریخت‌شناسی هفت‌خوان رستم از شاهنامه فردوسی براساس نظریه ولادیمیر پراپ»، پژوهش‌نامه ادب حماسی، سال ۹، شماره ۱۶، ۶۳ - ۷۵.
۱۸. کارخیران خوزانی، زینب (۱۳۹۲). ریخت‌شناسی قصه‌های کتاب کوچه احمد شاملو (جلد ۱ و ۲)، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۱۹. هوشنگی چقامارانی، فاطمه (۱۳۹۲). ریخت‌شناسی داستان موش و گربه شیخ بهایی، کرمانشاه، دانشگاه رازی،

رساله کارشناسی ارشد.

۲۰. علی اکبری، نسرین؛ محمدی، خدیجه؛ ریزه‌وندی، سمیرا (۱۳۹۳). «بررسی دو حکایت از باب سوم مرزبان نامه بر بنیاد کنش گرماس»، فصل‌نامه کاوش‌نامه، سال ۱۵، شماره ۲۸، ۲۶۷ - ۲۹۱.
۲۱. فیضی، فرشته (۱۳۹۳). ریخت‌شناسی داستان لیلی و مجنون در سه منظومه نظامی، جامی و امیرخسرو دهلوی. کرمانشاه: دانشگاه رازی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- ۲-۲-۱ پژوهش‌های حوزه ریخت‌شناسی و شخصیت‌شناسی در هزار و یک شب
۱. حلالی، امید (۱۳۸۱). تحلیل ساختاری قصه‌های هزار و یک شب، اهواز: صمد.
۲. صادقی، فاطمه (۱۳۸۱). «چهره‌های روایی زن در هزار و یک شب»، کتاب ماه هنر: اطلاع‌رسانی و کتاب‌داری، شماره ۵۱ و ۵۲، ۷۸ - ۸۱.
۳. خراسانی، محبوبه (۱۳۸۳). «ریخت‌شناسی هزار و یک شب»، فصل‌نامه پژوهش‌های ادبی، شماره ۶، ۴۵ - ۶۶.
۴. مهندس پور، فرهاد؛ طاووسی، محمود [استاد راهنما] (۱۳۸۶). نقش زن و روایتگری در هزار و یک شب، تهران: دانشگاه هنر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۵. خراسانی، محبوبه (۱۳۸۷). درآمدی بر ریخت‌شناسی هزار و یک شب، اصفهان: تحقیقات نظری.
۶. منوچهری، کوروش؛ باباصفری، علی اصغر [استاد راهنما] (۱۳۸۷). طبقه‌بندی و بررسی شخصیت‌های داستان‌های هزار و یک شب، اصفهان: دانشگاه اصفهان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۷. محمودی، پروا؛ شیری، قهرمان [استاد راهنما] (۱۳۸۸). بررسی ساختار قصه‌های هزار و یک شب، کرمانشاه: دانشگاه رازی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۸. پورکریمی شیرایه، معصومه؛ راست‌گو، محمد [استاد راهنما] (۱۳۸۹). سیمای زن در هزار و یک شب، کاشان: دانشگاه کاشان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۹. خراسانی، محبوبه؛ مزداپور، کتایون؛ ذنوبی، طیبه (۱۳۸۹). «تحلیل ساختاری مکر و حیلۀ زنان در قصه‌های هزار و یک شب». فصل‌نامه پژوهش‌های ادبی، شماره ۲۹ و ۳۰، ۹ - ۳۰.
۱۰. رحیم‌خانی سامانی، احمد (۱۳۸۹). «شکل‌شناسی تطبیقی داستان خان هفتم رستم از شاهنامه فردوسی و افسانه ساعد بن فارس از هزار و یک شب»، فصل‌نامه پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی، سال اول، شماره دوم، ۳۱ - ۵۶.
۱۱. هیدجی، پوپک؛ کسن فلّاح، سعید [استاد راهنما] (۱۳۸۹). بررسی کنش و چاره‌جویی زنان حیلت‌ساز در حکایت‌های هزار و یک شب، تهران: دانشگاه هنر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۱۲. لطفی، اسمعیل؛ شاه‌سنی، علی محمد [استاد راهنما] (۱۳۹۰). ریخت‌شناسی پنجاه قصه برگزیده هزار و یک شب، سمنان: دانشگاه سمنان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۱۳. اصغری، جواد؛ قاسمی اصل، زینب (۱۳۹۱). «بررسی حرکت‌های داستانی در هزار و یک شب باتکیه‌بر الگوی ریخت‌شناسی ولادیمیر پراپ»، پژوهشنامه نقد ادب عربی، شماره ۴، ۲۹ - ۵۱.
۱۴. برزوئی، مجتبی؛ بهمنی مطلق، یدالله [استاد راهنما] (۱۳۹۱). زن در داستان‌های هزار و یک شب، تهران: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۱۵. پورشعبان، سارا (۱۳۹۲). پیکرگردانی در داستان‌های هزار و یک شب، تهران: تک‌تاج.

۱۶. چرننگ، حمیلا (۱۳۹۲). بررسی و تحلیل داستان‌های هزار و یک شب «با رویکرد نقد ساختاری و روایت‌شناسی»، تهران: طراوت.

با نگاهی به عنوان و محتوای این پژوهش‌ها، بیان چند نکته ضروری است:

۱. از میان این پژوهش‌ها تقریباً بیشتر آنها بر مبنای الگوهای ریخت‌شناسانه غربی است و نویسندگان می‌کوشند تا نتایج حاصل از کار خود را با این الگوها منطبق کنند.

۲. مبنای بسیاری از پژوهش‌های ریخت‌شناسی بر گنش شخصیت‌های قصه‌ها و افسانه‌ها استوار است؛ اما هدف نهایی همه این مطالب در قالب‌های مختلف (مقاله، کتاب، طرح پژوهشی، پایان‌نامه، رساله)، ریخت‌شناسی قصه‌ها و روایت‌هاست. این نکته به آن معناست که نتایج به‌دست‌آمده در بررسی‌های ریخت‌شناسی درباره انواع شخصیت‌ها، درخور توجه است؛ اما هدف و نگاه اصلی پژوهش‌های ریخت‌شناسی، رسیدن به ساختار مادر در شناخت داستان‌ها و افسانه‌ها بوده و شناخت و مطالعه دقیق شخصیت‌های آنها منظور نبوده است.

۳. برخی از پژوهشگران در میان این پژوهش‌ها، مانند پژوهش شماره ۴ در بخش «۱-۲-۱»، می‌کوشند تا کارکردهای الگوهای کسانی مانند پراپ را کاهش دهند و یا مانند پژوهش شماره ۱۹ در بخش «۱-۲-۱»، برپایه قصه‌های حجم نمونه خود، آنها را افزایش دهند.

۴. به‌طورکلی پژوهش‌های دیگر بعد از الگوی پراپ، بر روش‌های رولان بارت، کلود برمون، تزوتان تودوروف، آلژیرداس ژ. گره‌ماس مبتنی است.

۵. آن‌گونه که در پژوهش‌های مبتنی بر الگوهای داخلی و خارجی مشاهده می‌شود، تقریباً همه پژوهش‌ها به ریخت‌شناسی، شکل‌شناسی و طبقه‌بندی قصه‌ها و حکایت‌ها اختصاص یافته است و اگرچه شخصیت‌ها یکی از مهم‌ترین دست‌مایه‌های آنان به شمار می‌رود، با یک نگاه ساختاری به‌شکل جداگانه‌ای به موضوع شخصیت پرداخته‌اند.

۶. الگوی برخی پژوهش‌ها، مانند شماره ۱ در بخش «۱-۲-۱»، به شکل کامل دربرگیرنده بیشتر حوزه‌های مختلف از عناصر یک قصه یا داستان است؛ اما الگویی است که نمی‌توان در آن، داده‌های کمی را به داده‌های کیفی تبدیل کرد و نتایج دقیقی بر مبنای آنها به دست آورد؛ هم‌چنین امکان در آن مکان شناخت ساختارها و کشف روابط میان اجزای ساختارها وجود ندارد.

۲- اصول و ویژگی‌های کلی ریخت‌شناسی شخصیت‌ها بر اساس الگوی «شاخص» و «وضعیت»

اصل این پژوهش رساله دکتری نگارنده، با عنوان ریخت‌شناسی شخصیت‌های هزار و یک شب بر اساس الگوی شاخص و وضعیت است (ر.ک: رحیم‌خانی سامانی، ۱۳۹۵). این گفتار بر الگو و روش آن مبتنی است و می‌کوشد تا برای ریخت‌شناسی شخصیت، الگویی ارائه کند که مبنای آن بر توصیف دقیق و استقرای تام شخصیت‌ها باشد. الگوی شاخص و وضعیت یک روش استقرایی تام در بررسی شخصیت‌هاست. این الگو برای یک شخصیت، تعدادی ویژگی در جایگاه «شاخص» تعیین می‌کند و سپس برای هر شاخص، حالت‌ها یا درجاتی در نقش «وضعیت» در نظر گرفته می‌شود که بر اساس آنها، کار ریخت‌شناسی شخصیت‌ها انجام می‌گردد. رویکرد این الگو از نظر ماهیتی، به نگاه ساختارگرایانی مثل پراپ و گریماس نزدیک است؛ اما طرح و الگوی استفاده‌شده، با الگوها و روش‌های آنان تفاوت آشکاری دارد که در بخش بعد توضیح داده می‌شود.

در این پژوهش بنیاد و کلیات بر اصول ساختاری مبتنی است و نگارنده با بیان شاخص‌هایی که بیان خواهد شد، کار ریخت‌شناسی همه شخصیت‌های هزار و یک شب را انجام داده است. نویسنده امیدوار است پژوهشگران ارجمند، توجه ویژه‌ای به این شاخص‌ها و روش به‌کاررفته داشته باشند تا ساختارهای حاکم بر شخصیت‌های حوزه عام ادبیات داستانی با نگاهی دیگر و نو شناخته شود.

نگارنده در ریخت‌شناسی شخصیت‌های هزار و یک شب که حکایت «علاءالدین ابوشامات» نمونه‌ای از آن است، پیش از هر چیز، به چند رویکرد (Approach) مهم توجه داشته است:

- در ریخت‌شناسی شخصیت‌های هزار و یک شب، همه شخصیت‌های این کتاب بر پایه شاخص‌ها و وضعیت‌های اشاره‌شده، بررسی شوند.

- سعی بر این بوده است که ارتباط‌های میان شاخص‌ها و وضعیت‌های اشخاص در همه داستان‌ها تا حد ممکن بررسی شوند.

- با ترسیم ارتباط‌های میان شاخص‌ها و وضعیت‌ها، شناخت شکل کلی و ریخت‌شناسی شخصیت‌ها انجام شود.

- روش استفاده‌شده در این پژوهش بسیار ساده و دریافتنی باشد.

- این روش، کاربردی و تعمیم‌پذیر گردد و حتی در حوزه‌های دیگر ادبی نیز استفاده شود.

- این روش اصلاح‌پذیر و ارتقا‌پذیر باشد و بتوان آن را گسترش داد.

- شناسه‌گذاری‌های این روش با بهره‌گیری از تجزیه و تحلیل‌های رقمی، به‌آسانی بتواند رمزگشایی شود و به شباهت‌ها و تفاوت‌ها و یا ویژگی‌های خاص در ریخت‌شناسی شخصیت‌ها اشاره کند.

- در روش شناسه‌گذاری پراپ، در کار نوشتن پژوهش‌های ریخت‌شناسی، در کنار حروف الفبای انگلیسی، از حروف یونانی و اعداد و برخی علائم دیگر استفاده شده است. این روش کاربر را در هنگام نوشتن دچار مشکل می‌کند؛ برخلاف روش پراپ، در این روش - که البته شاید حُسن بسیار درخور توجهی نباشد - همه شناسه‌ها را به‌آسانی با استفاده از صفحه کلید رایانه می‌توان نوشت^۳ (پی‌نوشت مقاله حتماً مشاهده شود).

در ادامه مقاله، کلیات «الگوی شاخص و وضعیت» در ریخت‌شناسی شخصیت‌های هزار و یک شب معرفی می‌شود و سپس شیوه شناسه‌گذاری داستان‌ها و شخصیت‌های آن تبیین می‌گردد. در بخش بعدی، محدوده حکایت علاءالدین ابوشامات در چاپ‌ها و ترجمه‌های معروف فارسی و عربی و انگلیسی هزار و یک شب بررسی می‌شود و این حکایت تقریباً بلند خلاصه می‌گردد. پس از آن یازده گزارش ریخت‌شناسی شخصیت‌های آن داستان ارائه می‌شود و سرانجام به‌طور کوتاه یک‌نمونه از آن گزارش‌ها تجزیه و تحلیل می‌گردد.

۳- آشنایی با الگوی شاخص و وضعیت در ریخت‌شناسی شخصیت‌های هزار و یک شب

نگارنده در ریخت‌شناسی شخصیت‌های هزار و یک شب، با توجه به رویکردهای اشاره‌شده، در طول چند سال مطالعه پیوسته و با تمرکز بر شناخت شخصیت‌های این کتاب^۴ یازده شاخص (Indicator) در الگوی ریخت‌شناسی خود استخراج کرد. این شاخص‌ها برای آسانی، هنگام تجزیه و تحلیل‌های رقمی (Digital) و استخراج نتایج ساختاری لازم، در چند وضعیت (Status) تعریف‌شده قرار می‌گیرند که هر دو، شاخص‌ها و وضعیت‌ها، به‌سادگی می‌توانند افزایش یابند.

خلاصه شاخص‌های یازده‌گانه نگارنده در روش ریخت‌شناسی شخصیت‌های هزار و یک شب و وضعیت‌های هر شاخص در کنار شناسه‌های استفاده‌شده این‌گونه است:

۱. شاخص «نام‌شناسی» [شناسه: A] با پنج وضعیت: با لقب [شناسه: 1]، با نام [شناسه: 2]، با نام و لقب [شناسه: 3]، با شغل [شناسه: 4]، با توضیح یا نسبت [شناسه: 5].
۲. شاخص «زادبوم‌شناسی» [شناسه: B] با نه وضعیت: چین و ماچین [شناسه: 1]، هند [شناسه: 2]، ایران [شناسه: 3]، عراق [شناسه: 4]، شام [شناسه: 5]، مصر [شناسه: 6]، فرنگ [شناسه: 7]، دیگر [شناسه: 8]، نامعلوم [شناسه: 9].
۳. شاخص «شمایل‌شناسی» [شناسه: C] با سه وضعیت: زیبا [شناسه: 1]، زشت [شناسه: 2]، بدون توضیح [شناسه: 3].
۴. شاخص «نوع‌شناسی» [شناسه: D] با چهار وضعیت: انسان [شناسه: 1]، حیوان [شناسه: 2]، دیو، جن و... [شناسه: 3]، جادویی [شناسه: 4].
۵. شاخص «جنس‌شناسی» [شناسه: E] با سه وضعیت: مؤنث [شناسه: 1]، مذکر [شناسه: 2]، نامعلوم [شناسه: 3].
۶. شاخص «سن‌شناسی» [شناسه: F] با هفت وضعیت: کودک [شناسه: 1]، نوجوان [شناسه: 2]، جوان [شناسه: 3]، میان‌سال [شناسه: 4]، پیر [شناسه: 5]، در چند دوره زندگی [شناسه: 6]، نامعلوم [شناسه: 7].
۷. شاخص «طبقه‌شناسی» [شناسه: G] با ده وضعیت: پادشاهان و حاکمان [شناسه: 1]، رجال حکومتی [شناسه: 2]، کارگزاران حکومتی [شناسه: 3]، تاجران و بازرگانان [شناسه: 4]، پیشه‌وران و مباشران [شناسه: 5]، عیاران و جوان‌مردان [شناسه: 6]، عابدان و زاهدان [شناسه: 7]، کنیزان و غلامان [شناسه: 8]، راهزنان و دزدان [شناسه: 9]، طبقات دیگر [شناسه: 10].
۸. شاخص «گنش‌شناسی» [شناسه: H] با ده وضعیت: بسترسازی [شناسه: 1]، فرمان‌دهی [شناسه: 2]، ماجراجویی [شناسه: 3]، یاریگری [شناسه: 4]، غفلت [شناسه: 5]، نافرمانی [شناسه: 6]، شرارت [شناسه: 7]، فرمان‌بری [شناسه: 8]، نظاره‌گری [شناسه: 9]، روایتگری [شناسه: 10].
۹. شاخص «باورشناسی» [شناسه: k] با چهار وضعیت: با اشاره راوی [شناسه: 1]، با اشاره شخصیت‌ها [شناسه: 2]، با گنش و گفتار شخص [شناسه: 3]، بدون باور [شناسه: 4].
۱۰. شاخص «خُلُق‌شناسی» [شناسه: M] با چهار وضعیت: پسندیده [شناسه: 1]، ناپسندیده [شناسه: 2]، پسندیده و ناپسندیده [شناسه: 3]، بدون خُلُق [شناسه: 4].
۱۱. شاخص «فرجام‌شناسی» [شناسه: N] با سه وضعیت: خیر [شناسه: 1]، شر [شناسه: 2]، بدون فرجام [شناسه: 3].

- تذکر ۱: در همه شاخص‌های این نظام، هر شاخص فقط می‌تواند یک وضعیت داشته باشد.
- تذکر ۲: باتوجه‌به ویژگی خاص گنشمندی، در شاخص «گنش‌شناسی با شناسه H»، شخصیت‌ها بیش از یک وضعیت نیز می‌توانند داشته باشند.
- تذکر ۳: توضیح کامل هر یک از شاخص‌ها در رساله دکتری نگارنده، به شکل گسترده‌ای آمده است (ر.ک: رحیم‌خانی سامانی، ۱۳۹۵: ۷۵-۷۷).

نگارنده برای استفاده آسان از نظام شناسه‌گذاری خود در بررسی شخصیت‌ها، از کمترین تعداد شناسه استفاده کرده است؛ به گونه‌ای که برای نمایش شاخص‌ها، از یازده حرف الفبای انگلیسی (A تا N) برای شناسه شاخص‌ها و از اعداد برای شناسه وضعیت‌ها و نیز شماره جلد‌ها و حکایت‌های هزار و یک شب بهره برده است.

۴- شیوه شناسه‌گذاری حکایت‌ها و شخصیت‌ها

نگارنده در طبقه‌بندی حکایت‌ها و شخصیت‌های این کتاب، از روش‌های معمول پرهیز کرده است. در روش‌های معمولی به جداسازی داستان‌ها بر پایه عنوان‌های حکایت‌ها و نیز اسامی شخصیت‌ها بسنده می‌شود و درحقیقت این موضوع یکی از مشکلات پژوهش در این کتاب است؛ به همین سبب در این جستار سعی شد برای بررسی دقیق، همه داستان‌های اصلی و فرعی هزار و یک شب شناسه‌گذاری (Coding) شود. در این روش، عدد 1001 شناسه (Code) مشترک همه قصه‌ها در نظر گرفته شد و پس از گذاردن یک علامت خط فاصله (dash)، اعداد 1 تا 8 برای شناسه قصه‌های اصلی هریک از مجلدات هشت‌گانه این کتاب تعیین گردید؛ اگر آن داستان حکایت‌های فرعی نیز داشته باشد، پس از اعداد 1 تا 8، با توجه به تعداد حکایت‌های فرعی، از اعداد دیگری استفاده می‌شود. بدیهی است اگر یک حکایت فرعی، شامل یک یا چند حکایت فرعی‌تر نیز باشد، پس از هر عدد و با استفاده از خط تیره، این جداسازی ادامه می‌یابد. برای مثال شناسه «1001-4-1»، یعنی نخستین حکایت اصلی از جلد چهارم هزار و یک شب که شناسه حکایت «علاءالدین ابوشامات» است و یا شناسه «1001-3-11-1»، مربوط به حکایت فرعی‌تر «نعمت و نعم» از حکایت اصلی «ملک امجد و ملک اسعد» «1001-3-11» است.

پس از شناسه‌گذاری همه حکایت‌های اصلی و فرعی هزار و یک شب، برای بررسی دقیق هر شخصیت، از نشانه ممیز (/) (auditor) برای جداکردن نمایه ویژه هر شخصیت از نمایه خاص هر قصه و نیز جداکردن وضعیت‌ها در شاخص «کنش‌شناسی: H» استفاده شد؛ برای سهولت جداکردن نمایه خاص هر شخصیت از شاخص‌های ریخت‌شناسی آن نیز از علامت دو نقطه (:): (colon) بهره برده شد؛ برای مثال، شناسه «1001-4-1/1»، مربوط به شمس‌الدین، نخستین شخصیت حکایت «علاءالدین ابوشامات» است.

در هر داستان از تعدادی شخصیت فقط در حد نام و نشان یاد می‌شود؛ به همین سبب مهم‌ترین ملاک بررسی شخصیت‌ها، کنش‌مندی (functionality) آنان در نظر گرفته شد^۷ و از بررسی شخصیت‌های بی‌کنش در داستان پرهیز شد.^۸

در این روش شناسه‌گذاری، شاخص‌ها و وضعیت‌ها و نیز شماره جلد‌ها و حکایت‌ها، با نشانه خط فاصله (-) (dash) از هم جدا می‌شوند؛ برای مثال شناسه‌گذاری ریخت‌شناسی شخصیت همسر شمس‌الدین (1001-4-1/2) در قصه «علاءالدین ابوشامات» (1001-4-1) این‌گونه است:

- 1001-4-1/2: A5-B6-C3-D1-E1-F6-G4-H1/4/6/8-K3-M3-N1.

با مراجعه به جدول شماره ۱ و ۲، تفسیر ریخت‌شناسی این شخصیت چنین است:

- (1001-4-1/2): همسر شمس‌الدین، دومین شخصیت از نخستین داستان جلد چهارم هزار و یک شب:
  - A5: بدون نام است. B6: زادبوم او مصر است. C3: درباره شمایلش هیچ توضیحی داده نشده است. D1: از نظر نوع، انسان است. E1: مؤنث است. F6: داستان چند دوره زندگی او را در بر دارد. G4: جزو طبقه تاجران و بازرگانان است. H1/4/6/8: کنش‌های او شامل بسترسازی، یاریگری، غفلت و فرمان‌بری است. K3: خودش به باورهایش اشاره می‌کند. M3: خلق پسندیده و ناپسندیده دارد. N1: در پایان قصه فرجامش خیر می‌شود.

۵- حکایت علاءالدین ابوشامات در چاپ‌ها و ترجمه‌های هزار و یک شب

یکی از نکات مهم درباره هزار و یک شب، تفاوت ترتیب و نیز شروع و پایان روایت‌های شبانه قصه‌ها و حکایت‌ها در نسخه‌ها و ترجمه‌های مختلف این کتاب است، به گونه‌ای که گاه تطابق دقیقی در این روایت‌ها نمی‌توان دید. حکایت علاءالدین ابوشامات نیز از این موضوع جدا نیست. این حکایت^۹ در ترجمه فارسی عبداللطیف طسوجی در شب‌های ۲۴۸ تا ۲۶۹ یعنی در ۲۲ شب (هزار و یک شب، ۱۳۲۸: ۲۱۴-۲۳۱)^{۱۰} و در ترجمه فارسی مرتضی مرعشی‌پور از نسخه عربی معروف به بولاق، در بین شب‌های ۲۴۹ تا ۲۷۰ و در همان ۲۲ شب (هزار و یک شب، ۱۳۹۰، ج ۴: ۹۵۳-۱۰۲۲) روایت می‌شود.^{۱۱} این قصه در ترجمه موضوعی ابراهیم اقلیدی در مجلد جداگانه‌ای به نام هزار و یک شب: عاشقانه‌های مصری: علاءالدین ابوالشامات و داستان‌های دیگر بر اساس نسخه‌های عربی منتشر شده است (۱۳۸۷: ۱-۷۸).

در چاپ عربی کلکته ویراسته ویلیام اچ. مک‌ناتن^{۱۲} که از نخستین چاپ‌های هزار و یک شب به زبان عربی است، این حکایت^{۱۳} در شب‌های ۲۴۹ تا ۲۷۰ و در ۲۱ شب (الف لیله و لیله، ۱۸۳۹: الربع الثانی: ۶۴-۱۲۵) روایت می‌شود؛ در متن عربی سعید علی الخصوصی، بین شب‌های ۲۸۶ تا ۳۱۳ و در ۲۸ شب (الف لیله و لیله، ۱۲۸۰ق. المجلد الثانی: ۱۴۷-۱۸۱)،^{۱۴} در نسخه کشیش آنطونه صالحانی الیسوعی در شب‌های ۲۴۹ تا ۲۷۰ و در ۲۲ شب (الف لیله و لیله، ۱۹۲۸،^{۱۵} الكتاب الثانی: ۱۷۲ - ۳۱۹)^{۱۶} و در نسخه محمد الاسکندرانی در جایگاه یکی از آخرین نسخه‌های عربی، در شب‌های ۲۴۹ تا ۲۶۹ و در ۲۱ شب روایت می‌گردد (الف لیله و لیله، ۲۰۱۱، الجزء الثانی: ۷۹ - ۱۰۷).^{۱۷}

از میان ترجمه‌های انگلیسی هزار و یک شب، این حکایت در ترجمه چهار جلدی ادوارد ویلیام لین (Edward William Lane: 1801-1867)، در شب‌های ۲۴۹ تا ۲۶۹ یعنی در ۲۱ شب (Lane, 1906, V.ii: P. 175-233)،^{۱۸} در ترجمه نه جلدی جان پین (John Payne: 1842-1916) بین شب‌های ۲۴۹ تا ۲۷۰ یعنی در ۲۲ شب (Payne, 1901, V.iii: P. 251-316)^{۱۹} و در ترجمه ده جلدی ریچارد فرانسویس بورتون، (Richard Francis Burton: 1821-1890) ضمن شب‌های ۲۵۰ تا ۲۶۹ در ۲۰ شب روایت می‌شود (Burton, 1885, V. iv: P. 29-93).^{۲۰}

اساس کار در ریخت‌شناسی شخصیت‌های هزار و یک شب و در این مقاله، برپایه ترجمه فارسی مرتضی مرعشی‌پور است. این متن یکی از آخرین ترجمه‌های فارسی موجود است که بر نسخه معروف به بولاق (Bulak / Bulaq) مبتنی است و در ۸ کتاب و چهار مجلد منتشر شده است. حکایت علاءالدین ابوالشامات، در مجموع ۵۷ شخصیت دارد. مطابق روش شناسه‌گذاری اشاره‌شده، نام و شناسه همه شخصیت‌های این داستان در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود.

۶- خلاصه حکایت علاءالدین ابوشامات

علاءالدین ابوشامات تنها پسر شمس‌الدین، رئیس گمرک مصر، است. وی برای حفاظت فرزندش از بلاهای روزگار، او را تا نوجوانی در زیرزمین خانه می‌پرود؛ اما دست روزگار و شرارت فردی نظرباز و فاسد به نام محمود بلخی فرزند را به سفر تجاری بغداد مشتاق می‌کند. محمود بلخی مجوس معرفی می‌شود و در سر هوس کام‌گیری از علاءالدین دارد. او نیز با کاروان خود، هم‌پای کاروان علاءالدین به ریاست کمال‌الدین عکام، از معتمدان شمس‌الدین، حرکت می‌کند. علاءالدین وقتی نیت شوم محمود بلخی را درمی‌یابد، راه خود را از کاروان او جدا می‌کند و کاروانش به دست راهزنانی به ریاست عجلان ابوناب غارت می‌شود و جز او، همه اهل کاروان به قتل می‌رسند.

با اصرار محمود بلخی، بار دیگر علاءالدین به او برمی‌خورد و این بار برای همیشه از این تاجر فاسد، دوری می‌کند. از قضا با مردی ملاقات می‌کند که برادرزاده او، دخترش ژبیده عودیه را سه‌طلاقه کرده است. مرد که در جست‌وجوی

مُحَلَّلی برای آنان است، علاءالدین را در مقابل مبلغی بسیار ترغیب می‌کند تا یک شب در نقش مُحَلَّل، دخترش را به همسری برگزیند و فردا طلاق دهد.

علاءالدین و زبیده به سخن چینی پیرزنی بندانداز، گمان می‌کردند دیگری جذام دارد؛ اما وقتی از سلامتی و زیبایی یکدیگر باخبر می‌شوند، تصمیم می‌گیرند قاضی و شهود را تطمیع کنند و از آنان چند روزی فرصت گیرند. قاضی نیز به آنان ده روز مهلت می‌دهد و در این مدت، هارون‌الرشدید، جعفر برمکی، مسرور و ابونواس بن هانی شاعر دربار که خود را در لباس درویشان به خانه آنان رسانده‌اند، او را یاری می‌کنند تا افزون‌بر پرداخت بدهی‌ها، کاروان از دست‌رفته‌اش را نیز بازیابد. وقتی علاءالدین خلیفه را می‌شناسد و لطفش را درمی‌یابد، از توجه او بهره‌مند می‌شود و هر روز بر مقامش نزد هارون‌الرشدید افزوده می‌گردد تا اینکه ناگهان زبیده می‌میرد و خلیفه از طریق جعفر برمکی، کنیزی به نام یاسمین را برایش می‌خرد؛ بی‌خبر از آنکه زن امیر خالد والی بغداد نیز در طلب آن کنیز است و برای به دست‌آوردن او، دست به دامن یکی از دزدان بغداد به نام احمد قاقم شده است که در ادامه خلیفه او را به اصرار همین والی آزاد می‌کند.

احمد قاقم به قصر خلیفه دستبرد می‌زند و اجناس گران‌بهایی را به غارت می‌برد که در میانشان چراغ جواهرنشانی نیز قرار دارد. او با یک نقشه حساب‌شده، علاءالدین را دزد اموال خلیفه معرفی می‌کند و چراغ جواهرنشانی را خود برمی‌دارد.

یاسمین که از شوهرش باردار است، در مقام کنیز به خانه والی برده می‌شود. وقتی یکی از عیاران بغداد به نام احمد دَنَف خبر اعدام علاءالدین را می‌شنود، به پاس حرمت علاءالدین و سابقه ارادت او، با کمک چند نفر از عیاران، با دازدن یکی از زندانیان محکوم به مرگ به جای علاءالدین، او را نجات می‌دهد؛ وی او را به بندر اسکندریه می‌برد و برایش مغازه سمساری می‌خرد و خود به بغداد بازمی‌گردد.

علاءالدین از یاسمین صاحب فرزندى به نام اصلان می‌شود. مادر برای حفظ فرزند مجبور می‌شود به درخواست والی بغداد، او را فرزند والی معرفی کند و فرزند نیز با همین اندیشه بزرگ می‌شود و هنرهای لازم را می‌آموزد. شبی والی و احمد قاقم مست می‌کنند و در آن شب چراغ جواهرنشانی نیز با آنان است. اصلان از زبان احمد، حقیقت ماجرای دزدی از قصر خلیفه و اعدام علاءالدین را می‌شنود. همان شب از طریق احمد دَنَف که اصلان را بسیار شبیه به علاءالدین دیده است، هم‌چنین با اعتراف مادر، حقیقت ماجرا را درمی‌یابد و تصمیم می‌گیرد تا به کمک احمد دَنَف، بی‌گناهی پدرش را ثابت کند و انتقام او را از احمد قاقم بگیرد.

از سوی دیگر علاءالدین از میان اجناس سمساری، گوهر گران‌بهایی را به ناخدایی از اهالی جنوای ایتالیا می‌فروشد. او برای گرفتن وجه آن، به کشتی ناخدا می‌رود و سپس با نوشیدن شربتی بی‌هوش می‌گردد. در یک نقشه از پیش طراحی‌شده، به شهر جنوا می‌رود و به کمک حُسن مریم، دختر حاکم شهر جنوا، از مرگ نجات می‌یابد. او به مدت ۱۷ سال در کلیسا خدمت می‌کند و از طریق همان دختر که نقشه آمدن علاءالدین به جنوا و نیز سال‌ها قبل، نقشه نجات زبیده عودیه از مرگ را کشیده است، لطف بزرگ آن دختر مسلمان‌شده در حق او و زبیده را درمی‌یابد.

سرانجام علاءالدین با آن دختر ازدواج می‌کند و با جادوی او و به کمک همان گوهر، با تختی جادویی به اسکندریه می‌رود. در آنجا همراه با احمد دَنَف که برای بردن او به بغداد، وارد اسکندریه شده است، ابتدا به مصر و سپس با پدر و مادرش به بغداد می‌رود.

خلیفه به واسطه احمد دَنَف اصل ماجرا را دریافته و از زنده‌بودن علاءالدین آگاه شده است. علاءالدین نیز از طریق خلیفه احمد قاقم را می‌کشد و فرزندش اصلان نیز در مقام رئیس گمرک بغداد معرفی می‌شود و همه با هم به خوشی روزگار می‌گذرانند.

۷- ریخت‌شناسی شخصیت‌های حکایت علاءالدین ابوشامات بر مبنای الگوی شاخص و وضعیت

با بررسی داده‌های حاصل از مطالعه شاخص‌ها و وضعیت‌های اشخاص حکایت علاءالدین ابوشامات، گزارش شناسه‌گذاری ریخت‌شناسانه همه شخصیت‌های این داستان در ادامه بیان شده است. خوانندگان محترم می‌توانند با مراجعه به جدول‌های شماره ۱ و ۲، ضمن یافتن نام و شناسه هر شخصیت، شاخص‌ها و وضعیت‌های آنان را مطابق مثالی که در بخش قبل ارائه شد، تفسیر کنند.

- 1001-4-1/1: A1-B6-C4-D1-E2-F6-G4-H1/2/4/6/8-K4-M1-N1.
- 1001-4-1/2: A5-B6-C4-D1-E1-F6-G4-H1/4/6/8-K3-M3-N1.
- 1001-4-1/3: A4-B6-C4-D1-E1-F7-G8-H4/5/8-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/4: A4-B6-C4-D1-E2-F7-G5-H5/7-K4-M2-N3.
- 1001-4-1/5: A4-B6-C4-D1-E2-F7-G5-H5/7-K4-M2-N3.
- 1001-4-1/6: A3-B6-C4-D1-E2-F5-G5-H4/7/8-K4-M3-N3.
- 1001-4-1/7: A4-B6-C4-D1-E1-F7-G10-H5/8-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/8: A3-B6-C1-D1-E2-F6-G4-H2/3/4/6/8/10-K2-M3-N1.
- 1001-4-1/9: A4-B6-C4-D1-E1-F4-G10-H5/8-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/10: A4-B6-C4-D1-E2-F7-G8-H5/6/8-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/11: A4-B6-C4-D1-E1-F7-G8-H5/8-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/12: A5-B6-C4-D1-E1-F7-G10-H9-K4-M1-N3.
- 1001-4-1/13: A4-B6-C4-D1-E2-F7-G5-H4/5/8-K4-M1-N3.
- 1001-4-1/14: A4-B6-C4-D1-E2-F7-G5-H5/6/7/8-K4-M3-N3.
- 1001-4-1/15: A3-B3-C4-D1-E2-F5-G4-H2/6/7-K1-M2-N3.
- 1001-4-1/16: A5-B6-C3-D1-E2-F2-G4-H5/8-K2-M3-N3.
- 1001-4-1/17: A4-B6-C4-D1-E2-F7-G5-H4/5/8-K2-M1-N2.
- 1001-4-1/18: A3-B4-C4-D1-E2-F7-G9-H2/3/7-K4-M2-N3.
- 1001-4-1/19: A5-B4-C4-D1-E2-F7-G9-H4/7/8-K4-M2-N3.
- 1001-4-1/20: A5-B4-C4-D1-E2-F7-G3-H2/3/4-K2-M3-N3.
- 1001-4-1/21: A5-B4-C4-D1-E2-F3-G3-H6/7-K4-M2-N2.
- 1001-4-1/22: A3-B4-C1-D1-E1-F6-G3-H3/4/6/8-K2-M1-N3.
- 1001-4-1/23: A4-B4-C4-D1-E2-F7-G3-H2/4/5/6-K2-M3-N3.
- 1001-4-1/24: A5-B4-C4-D1-E1-F5-G10-H4/7/8-K4-M2-N3.
- 1001-4-1/25: A4-B4-C4-D1-E2-F7-G3-H4/5/6/8-K2-M3-N3.
- 1001-4-1/26: A1-B4-C4-D1-E2-F7-G1-H2/3/4/8-K2-M1-N1.
- 1001-4-1/27: A3-B3-C4-D1-E2-F7-G2-H2/3/4/8-K2-M1-N3.
- 1001-4-1/28: A2-B4-C4-D1-E2-F7-G3-H3/4/8-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/29: A2-B3-C4-D1-E2-F7-G3-H3/4-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/30: A5-B8-C1-D1-E2-F7-G8-H5/8-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/31: A5-B9-C4-D3-E1-F7-G10-H8-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/32: A5-B9-C4-D3-E2-F7-G10-H8-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/33: A1-B4-C1-D1-E1-F3-G8-H5/8-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/34: A5-B4-C4-D1-E2-F7-G3-H8-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/35: A3-B4-C4-D1-E2-F7-G2-H2/4/6/7/8-K2-M3-N1.
- 1001-4-1/36: A5-B4-C4-D1-E1-F7-G2-H3/6/7-K4-M2-N3.
- 1001-4-1/37: A5-B4-C2-D1-E2-F3-G2-H2/6/7-K4-M2-N2.
- 1001-4-1/38: A2-B4-C1-D1-E1-F6-G8-H4/8-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/39: A5-B4-C4-D1-E1-F5-G10-H2/6/7-K4-M2-N3.
- 1001-4-1/40: A3-B4-C4-D1-E2-F7-G9-H3/6/7/8-K4-M2-N2.
- 1001-4-1/41: A5-B4-C4-D1-E2-F7-G3-H4-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/42: A3-B4-C4-D1-E2-F7-G6-H2/3/4/5-K4-M3-N3.
- 1001-4-1/43: A3-B4-C4-D1-E2-F7-G6-H3/4/8-K4-M4-N3.

- 1001-4-1/44: A3-B6-C4-D1-E2-F7-G6-H3/4/8-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/45: A5-B4-C4-D1-E2-F7-G5-H8-K1-M4-N2.
- 1001-4-1/46: A5-B4-C4-D1-E2-F7-G3-H4/5/6/8-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/47: A5-B4-C4-D1-E1-F7-G8-H4-K4-M1-N3.
- 1001-4-1/48: A2-B4-C1-D1-E2-F6-G4-H3/4/8-K4-M1-N1.
- 1001-4-1/49: A5-B4-C4-D1-E2-F7-G10-H3/7-K2-M2-N2.
- 1001-4-1/50: A5-B7-C4-D1-E2-F7-G5-H3/7/8-K4-M2-N3.
- 1001-4-1/51: A3-B7-C1-D1-E1-F6-G1-H2/3/4/6/8-K3-M1-N1.
- 1001-4-1/52: A5-B7-C4-D1-E2-F7-G1-H2/7-K2-M2-N2.
- 1001-4-1/53: A4-B7-C4-D1-E2-F7-G3-H5/8-K4-M4-N3.
- 1001-4-1/54: A5-B7-C4-D1-E1-F5-G7-H4/8-K3-M3-N3.
- 1001-4-1/55: A5-B7-C4-D1-E1-F5-G1-H3/8-K2-M4-N2.
- 1001-4-1/56: A5-B7-C4-D1-E2-F7-G1-H2/3-K3-M4-N3.
- 1001-4-1/57: A5-B9-C3-D4-E3-F7-G10-H8-K4-M4-N3.

۸- گزارش‌های نمونه از داده‌های الگوی شاخص و وضعیت

باتوجه به داده‌های بخش پیش، از جنبه‌های گوناگونی مانند بسامد (Frequency) شاخص‌ها و وضعیت‌ها را می‌توان بررسی و گزارش‌گیری کرد؛ هم‌چنین بسامدهای بالا یا پایین و نیز برهم‌خوردن تعادل (Balance) هریک از شاخص‌ها و وضعیت‌های هر شخصیت را بلافاصله دریافت.

در ادامه، همه گزارش‌های بسامدی شاخص‌های یازده‌گانه این حکایت بر اساس الگوی شاخص و وضعیت ارائه می‌گردد و برای نمونه فقط به توصیف کوتاه «گزارش شاخص «A» یعنی نام‌شناسی پرداخته می‌شود.

۸-۱ گزارش شاخص «A»: نام‌شناسی

A1: 1001-4-1/1, 1001-4-1/26, 1001-4-1/33. (3=5.26%).

A2: 1001-4-1/28, 1001-4-1/29, 1001-4-1/38, 1001-4-1/48. (4=7.01%).

A3: 1001-4-1/6, 1001-4-1/8, 1001-4-1/15, 1001-4-1/18, 1001-4-1/22, 1001-4-1/27, 1001-4-1/35, 1001-4-1/40, 1001-4-1/42, 1001-4-1/42, 1001-4-1/43, 1001-4-1/44, 1001-4-1/51. (13=22.8%).

A4: 1001-4-1/3, 1001-4-1/4, 1001-4-1/5, 1001-4-1/7, 1001-4-1/9, 1001-4-1/10, 1001-4-1/11, 1001-4-1/13, 1001-4-1/4, 1001-4-1/17, 1001-4-1/23, 1001-4-1/25, 1001-4-1/53. (13=22.8%).

A5: 1001-4-1/2, 1001-4-1/12, 1001-4-1/16, 1001-4-1/19, 1001-4-1/20, 1001-4-1/21, 1001-4-1/24, 1001-4-1/30, 1001-4-1/31, 1001-4-1/32, 1001-4-1/34, 1001-4-1/36, 1001-4-1/37, 1001-4-1/39, 1001-4-1/41, 1001-4-1/45, 1001-4-1/46, 1001-4-1/47, 1001-4-1/49, 1001-4-1/50, 1001-4-1/52, 1001-4-1/54, 1001-4-1/55, 1001-4-1/56. (24=42.1%).

- **Max: A5 (24=42.1%).**

- **Min: A1 (3=5.26%).**

۸-۱-۱ توصیف مختصر گزارش شاخص «A»: نام‌شناسی

- در جایگاه کاربرد بیشینه، ۲۴ نفر (۱،۴۲٪) از شخصیت‌های حکایت علاءالدین ابوشامات، بدون نام هستند و با توضیحاتی مانند پدر، مادر، پسرعمو، یهودی، رافضی و... معرفی شده‌اند.

- در جایگاه کاربرد کمینه، سه نفر (۲۶،۵٪) از شخصیت‌های این حکایت، افزون بر نام، به القاب آنان نیز اشاره شده است.

- میان اهمیت کُنش‌های اشخاص و بهره‌گیری از نام یا القاب و عناوین، رابطه معناداری وجود دارد؛ با این توضیح که هرچه این کُنش‌ها کمتر باشد، استفاده از اسم یا لقب نیز کاهش می‌یابد.

- گاه شخصیت‌هایی در یک حکایت وجود دارد که کُنش بسیاری ندارند؛ اما از آنها با نام و لقب یاد می‌شود. برای نمونه به شیخ‌العرب عجلان ابوناب (1001-4-1/18)، علی زیبق مصری (1001-4-1/44)، حسن شومان (1001-4-

1/43) می‌توان اشاره کرد. به نظر می‌رسد بهره‌گیری از نام چنین شخصیت‌هایی با داخل کردن برخی اشخاص در اصل داستان‌ها رابطه معناداری دارد که قصه‌پردازان با افزودن آنها ضمن افزایش حجم و کشش قصه، باورپذیری آن را نیز افزایش داده‌اند.

- در این حکایت حضور دو شخصیت با عنوان «دو نفر یهودی» (1001-4-1/45) و کشته‌شدن بی‌علت آنان به دست احمد دَینف، هنگامی که علاءالدین را از مجازات دار نجات داده است و می‌خواهد او را از بغداد خارج کند، جزو صحنه‌های اضافی به نظر می‌رسد؛ هم‌چنین گمان مظلوم‌نمایی غیرمستقیم یهودیان در جوامع اسلامی و احساس انزجار عمومی مردم را نسبت به یهودیان افزایش می‌دهد. بی‌سبب نیست که برخی مانند ویکتور شوون (Victor Chauvin) معتقدند بسیاری از داستان‌های مصری مانند علاءالدین ابوشامات را شاید یکی از نویسندگان یهودی یا یکی از یهودیان نومسلمان نوشته باشد (ستاری، ۱۳۶۸: ۸۰-۸۱).

- میان شهرت و طبقه اجتماعی افراد و استفاده از نام و یا لقب آنان، رابطه معناداری وجود دارد. با این توضیح که هرچه طبقه اجتماعی افراد افزایش می‌یابد، از نام، لقب یا نام و لقب، بیشتر استفاده می‌شود.

- گاه برای ایجاد حس انزجار در میان خوانندگان و شنوندگان، از اسم‌هایی استفاده می‌شود که گوش‌نواز نیستند. نمونه چنین کاربردی حبظلم بظاظه (1001-4-1/37) فرزند کریه‌المنظر امیر خالد والی بغداد است که نامش خالی از کراهت در سمع نیست.

- وجود اشخاص و اسامی غیرعربی مانند جعفر برمکی (1001-4-1/27)، ابونواس بن هانی (1001-4-1/29)، یاسمین (1001-4-1/38)، اصلان (1001-4-1/48)، حُسنِ مریم (1001-4-1/51) و... در این حکایت، نشانگر درآمیختن فرهنگ‌های ایرانی، عربی، فرنگی، ترکی در فضایی است که این داستان‌ها در آن نوشته شده است و بعید هم نیست که از پیوند اشخاص حکایت‌های مختلف با همدیگر، حکایتی مانند علاءالدین ابوشامات، تدوین شده باشد.

- به نظر می‌رسد داستان‌هایی مانند حکایت علاءالدین ابوشامات با شخصیت‌های بسیار، مخلوطی از چند داستان باشد که قصه‌پردازان بنابر دلایلی مثل شباهت اسمی شخصیت‌ها، آنها را در یکدیگر ادغام کرده باشند.

۲-۸ گزارش شاخص «B»: زادبوم‌شناسی

B1: -

B2: -

B3: 1001-4-1/15, 1001-4-1/27, 1001-4-1/29. (3=5.26%).

B4: 1001-4-1/18, 1001-4-1/19, 1001-4-1/20, 1001-4-1/21, 1001-4-1/22, 1001-4-1/23, 1001-4-1/24, 1001-4-1/25, 1001-4-1/26, 1001-4-1/28, 1001-4-1/33, 1001-4-1/34, 1001-4-1/35, 1001-4-1/36, 1001-4-1/37, 1001-4-1/38, 1001-4-1/39, 1001-4-1/40, 1001-4-1/41, 1001-4-1/42, 1001-4-1/43, 1001-4-1/45, 1001-4-1/46, 1001-4-1/47, 1001-4-1/48, 1001-4-1/49. (26=45.61%).

B5: -

B6: 1001-4-1/1, 1001-4-1/2, 1001-4-1/3, 1001-4-1/4, 1001-4-1/5, 1001-4-1/6, 1001-4-1/7, 1001-4-1/8, 1001-4-1/9, 1001-4-1/10, 1001-4-1/11, 1001-4-1/12, 1001-4-1/13, 1001-4-1/14, 1001-4-1/16, 1001-4-1/17, 1001-4-1/44. (17=29.82%).

B7: 1001-4-1/50, 1001-4-1/51, 1001-4-1/50, 1001-4-1/52, 1001-4-1/53, 1001-4-1/54, 1001-4-1/55, 1001-4-1/56. (7=12.28%).

B8: 1001-4-1/30. (1=1.75%).

B9: 1001-4-1/31, 1001-4-1/32, 1001-4-1/57. (3=5.26%).

- Max: B3 (26=45.61%).

- Min: B8 (1=1.75%).

۳-۸ گزارش شاخص «C»: شمایل‌شناسی

C1: 1001-4-1/8, 1001-4-1/22, 1001-4-1/30, 1001-4-1/33, 1001-4-1/38, 1001-4-1/48, 1001-4-1/51. (7=12.28%).

C2: 1001-4-1/37. (1=1.75%).

C3: 1001-4-1/57. (1=1.75%).

C4: 1001-4-1/1, 1001-4-1/2, 1001-4-1/3, 1001-4-1/4, 1001-4-1/5, 1001-4-1/6, 1001-4-1/7, 1001-4-1/9, 1001-4-1/10, 1001-4-1/11, 1001-4-1/12, 1001-4-1/13, 1001-4-1/14, 1001-4-1/15, 1001-4-1/16, 1001-4-1/17, 1001-4-1/18, 1001-4-1/19, 1001-4-1/20, 1001-4-1/21, 1001-4-1/23, 1001-4-1/24, 1001-4-1/25, 1001-4-1/26, 1001-4-1/27, 1001-4-1/28, 1001-4-1/29, 1001-4-1/31, 1001-4-1/32, 1001-4-1/34, 1001-4-1/35, 1001-4-1/36, 1001-4-1/37, 1001-4-1/39, 1001-4-1/40, 1001-4-1/41, 1001-4-1/42, 1001-4-1/43, 1001-4-1/44, 1001-4-1/45, 1001-4-1/46, 1001-4-1/47, 1001-4-1/49, 1001-4-1/50, 1001-4-1/52, 1001-4-1/53, 1001-4-1/54, 1001-4-1/55, 1001-4-1/56, 1001-4-1/57. (48=84.21%).

- Max: C4 (48=84.21%).

- Min: C2, C3 (1=1.75%).

۸-۴ گزارش شاخص «D»: نوع‌شناسی

D1: 1001-4-1/1, 1001-4-1/2, 1001-4-1/3, 1001-4-1/4, 1001-4-1/5, 1001-4-1/6, 1001-4-1/7, 1001-4-1/8, 1001-4-1/9, 1001-4-1/10, 1001-4-1/11, 1001-4-1/12, 1001-4-1/13, 1001-4-1/14, 1001-4-1/15, 1001-4-1/16, 1001-4-1/17, 1001-4-1/18, 1001-4-1/19, 1001-4-1/20, 1001-4-1/21, 1001-4-1/22, 1001-4-1/23, 1001-4-1/24, 1001-4-1/25, 1001-4-1/26, 1001-4-1/27, 1001-4-1/28, 1001-4-1/29, 1001-4-1/30, 1001-4-1/33, 1001-4-1/34, 1001-4-1/35, 1001-4-1/36, 1001-4-1/37, 1001-4-1/38, 1001-4-1/39, 1001-4-1/40, 1001-4-1/41, 1001-4-1/42, 1001-4-1/43, 1001-4-1/44, 1001-4-1/45, 1001-4-1/46, 1001-4-1/47, 1001-4-1/48, 1001-4-1/49, 1001-4-1/50, 1001-4-1/51, 1001-4-1/52, 1001-4-1/53, 1001-4-1/54, 1001-4-1/55, 1001-4-1/56. (54=94.73%).

D2: -

D3: 1001-4-1/31, 1001-4-1/32. (2=3.5%).

D4: 1001-4-1/57. (1=1.75%).

- Max: D1 (54=94.73%).

- Min: D4 (1=1.75%).

۸-۵ گزارش شاخص «E»: جنس‌شناسی

E1: 1001-4-1/2, 1001-4-1/3, 1001-4-1/7, 1001-4-1/9, 1001-4-1/11, 1001-4-1/12, 1001-4-1/22, 1001-4-1/24, 1001-4-1/31, 1001-4-1/33, 1001-4-1/36, 1001-4-1/38, 1001-4-1/39, 1001-4-1/47, 1001-4-1/51, 1001-4-1/54, 1001-4-1/55. (17=29.82%).

E2: 1001-4-1/1, 1001-4-1/4, 1001-4-1/5, 1001-4-1/6, 1001-4-1/8, 1001-4-1/10, 1001-4-1/13, 1001-4-1/14, 1001-4-1/15, 1001-4-1/16, 1001-4-1/17, 1001-4-1/18, 1001-4-1/19, 1001-4-1/20, 1001-4-1/21, 1001-4-1/23, 1001-4-1/25, 1001-4-1/26, 1001-4-1/27, 1001-4-1/28, 1001-4-1/29, 1001-4-1/30, 1001-4-1/32, 1001-4-1/34, 1001-4-1/35, 1001-4-1/37, 1001-4-1/40, 1001-4-1/41, 1001-4-1/42, 1001-4-1/43, 1001-4-1/44, 1001-4-1/45, 1001-4-1/46, 1001-4-1/48, 1001-4-1/49, 1001-4-1/50, 1001-4-1/52, 1001-4-1/53, 1001-4-1/56. (39=68.42%).

E3: 1001-4-1/57. (1=1.75%).

- Max: E2 (39=68.42%).

- Min: E3 (1=1.75%).

۸-۶ گزارش شاخص «F»: سن‌شناسی

F1: -

F2: 1001-4-1/16. (1=1.75%).

F3: 1001-4-1/21, 1001-4-1/33, 1001-4-1/37. (3=5.26%).

F4: 1001-4-1/9. (1=1.75%).

F5: 1001-4-1/6, 1001-4-1/15, 1001-4-1/24, 1001-4-1/39, 1001-4-1/54, 1001-4-1/55. (6=10.5%).

F6: 1001-4-1/1, 1001-4-1/2, 1001-4-1/8, 1001-4-1/22, 1001-4-1/38, 1001-4-1/48, 1001-4-1/51.

(7=12%).

F7: 1001-4-1/3, 1001-4-1/4, 1001-4-1/5, 1001-4-1/7, 1001-4-1/10, 1001-4-1/11, 1001-4-1/12, 1001-4-1/13, 1001-4-1/14, 1001-4-1/17, 1001-4-1/18, 1001-4-1/19, 1001-4-1/20, 1001-4-1/23, 1001-4-1/25, 1001-4-1/26, 1001-4-1/27, 1001-4-1/28, 1001-4-1/29, 1001-4-1/30, 1001-4-1/31, 1001-4-1/33, 1001-4-1/34, 1001-4-1/35, 1001-4-1/36, 1001-4-1/40, 1001-4-1/41, 1001-4-1/42, 1001-4-1/43, 1001-4-1/44, 1001-4-1/45, 1001-4-1/46, 1001-4-1/47, 1001-4-1/49, 1001-4-1/50, 1001-4-1/52, 1001-4-1/53, 1001-4-1/56, 1001-4-1/57. (39=68.42%).

- Max: F7 (39=68.42%).
- Min: F2, F4 (1=1.75%).

۷-۸ گزارش شاخص «G»: طبقه‌شناسی

G1: 1001-4-1/26, 1001-4-1/51, 1001-4-1/52, 1001-4-1/55, 1001-4-1/56. (5=8.77%).

G2: 1001-4-1/27, 1001-4-1/35, 1001-4-1/36, 1001-4-1/37. (4=7.01%).

G3: 1001-4-1/20, 1001-4-1/21, 1001-4-1/22, 1001-4-1/23, 1001-4-1/25, 1001-4-1/28, 1001-4-1/29, 1001-4-1/34, 1001-4-1/41, 1001-4-1/46, 1001-4-1/53. (11=19.29%).

G4: 1001-4-1/1, 1001-4-1/2, 1001-4-1/8, 1001-4-1/15, 1001-4-1/16, 1001-4-1/48. (6=10.52%).

G5: 1001-4-1/4, 1001-4-1/5, 1001-4-1/6, 1001-4-1/13, 1001-4-1/14, 1001-4-1/17, 1001-4-1/45, 1001-4-1/50. (8=14%).

G6: 1001-4-1/42, 1001-4-1/43, 1001-4-1/44. (3=5.26%).

G7: 1001-4-1/54. (1=1.75%).

G8: 1001-4-1/3, 1001-4-1/10, 1001-4-1/11, 1001-4-1/30, 1001-4-1/33, 1001-4-1/38, 1001-4-1/47. (7=12.28%).

G9: 1001-4-1/18, 1001-4-1/191, 1001-4-1/11. (3=5.26%).

G10: 1001-4-1/7, 1001-4-1/9, 1001-4-1/12, 1001-4-1/10, 1001-4-1/31, 1001-4-1/32, 1001-4-1/39, 1001-4-1/49, 1001-4-1/57. (9=15.78%).

- Max: G3(11=19.29%).
- Min: G7(1=1.75%).

۸-۸ گزارش (۱) شاخص «H»: گنش‌شناسی: (در مجموع ۱۴۶ کنش = ۱۰۰٪).

H1: 1001-4-1/1, 1001-4-1/2. (2=1.37%).

H2: 1001-4-1/1, 1001-4-1/8, 1001-4-1/15, 1001-4-1/18, 1001-4-1/20, 1001-4-1/23, 1001-4-1/26, 1001-4-1/27, 1001-4-1/35, 1001-4-1/37, 1001-4-1/39, 1001-4-1/42, 1001-4-1/51, 1001-4-1/52, 1001-4-1/56. (15=10%).

H3: 1001-4-1/8, 1001-4-1/18, 1001-4-1/20, 1001-4-1/22, 1001-4-1/26, 1001-4-1/27, 1001-4-1/28, 1001-4-1/29, 1001-4-1/36, 1001-4-1/40, 1001-4-1/42, 1001-4-1/43, 1001-4-1/44, 1001-4-1/48, 1001-4-1/49, 1001-4-1/50, 1001-4-1/51, 1001-4-1/55, 1001-4-1/56. (19=13.01%).

H4: 1001-4-1/1, 1001-4-1/2, 1001-4-1/3, 1001-4-1/6, 1001-4-1/8, 1001-4-1/13, 1001-4-1/17, 1001-4-1/19, 1001-4-1/20, 1001-4-1/22, 1001-4-1/23, 1001-4-1/24, 1001-4-1/25, 1001-4-1/26, 1001-4-1/27, 1001-4-1/28, 1001-4-1/29, 1001-4-1/35, 1001-4-1/38, 1001-4-1/41, 1001-4-1/42, 1001-4-1/43, 1001-4-1/44, 1001-4-1/46, 1001-4-1/47, 1001-4-1/48, 1001-4-1/51, 1001-4-1/54. (28=19.17%).

H5: 1001-4-1/3, 1001-4-1/4, 1001-4-1/5, 1001-4-1/7, 1001-4-1/9, 1001-4-1/10, 1001-4-1/11, 1001-4-1/13, 1001-4-1/17, 1001-4-1/23, 1001-4-1/25, 1001-4-1/30, 1001-4-1/32, 1001-4-1/46, 1001-4-1/53. (15= 10.27%)

H6: 1001-4-1/2, 1001-4-1/8, 1001-4-1/10, 1001-4-1/14, 1001-4-1/16, 1001-4-1/35, 1001-4-1/36, 1001-4-1/39, 1001-4-1/42. (9=6.16%).

H7: 1001-4-1/4, 1001-4-1/5, 1001-4-1/6, 1001-4-1/14, 1001-4-1/15, 1001-4-1/18, 1001-4-1/19, 1001-4-1/21, 1001-4-1/24, 1001-4-1/35, 1001-4-1/36, 1001-4-1/37, 1001-4-1/39, 1001-4-1/40, 1001-4-1/49, 1001-4-1/50, 1001-4-1/52. (17=11.64%).

H8: 1001-4-1/1, 1001-4-1/2, 1001-4-1/3, 1001-4-1/6, 1001-4-1/7, 1001-4-1/8, 1001-4-1/9, 1001-4-1/10, 1001-4-1/11, 1001-4-1/13, 1001-4-1/14, 1001-4-1/16, 1001-4-1/17, 1001-4-1/19, 1001-4-1/22, 1001-4-1/24, 1001-4-1/25, 1001-4-1/26, 1001-4-1/27, 1001-4-1/28, 1001-4-1/30, 1001-4-1/31, 1001-4-1/32, 1001-4-1/33, 1001-4-1/34, 1001-4-1/35, 1001-4-1/36, 1001-4-1/38, 1001-4-1/40, 1001-4-1/43, 1001-4-1/44, 1001-4-1/45, 1001-4-1/46, 1001-4-1/48, 1001-4-1/50,

1001-4-1/51, 1001-4-1/53, 1001-4-1/54, 1001-4-1/55, 1001-4-1/57. (**40=27.40%**).

H9: 1001-4-1/1. (**1=0.68%**).

H10: -

- **Max: H8(40=27.40%)**.

- **Min: H9(1=0.68%)**.

۹-۸ گزارش (۲) شاخص «H»: کنش‌شناسی

H (1s): 1001-4-1/12, 1001-4-1/31, 1001-4-1/32, 1001-4-1/34, 1001-4-1/41, 1001-4-1/45, 1001-4-1/47, 1001-4-1/57. (**8=14.04%**).

H (2s): 1001-4-1/4, 1001-4-1/5, 1001-4-1/7, 1001-4-1/9, 1001-4-1/11, 1001-4-1/16, 1001-4-1/21, 1001-4-1/29, 1001-4-1/30, 1001-4-1/33, 1001-4-1/38, 1001-4-1/49, 1001-4-1/52, 1001-4-1/53, 1001-4-1/54, 1001-4-1/55, 1001-4-1/56. (**17=29.82%**).

H (3s): 1001-4-1/3, 1001-4-1/6, 1001-4-1/10, 1001-4-1/13, 1001-4-1/15, 1001-4-1/17, 1001-4-1/18, 1001-4-1/19, 1001-4-1/20, 1001-4-1/24, 1001-4-1/28, 1001-4-1/36, 1001-4-1/37, 1001-4-1/39, 1001-4-1/43, 1001-4-1/44, 1001-4-1/48, 1001-4-1/50. (**18=31.58%**).

H (4s): 1001-4-1/2, 1001-4-1/14, 1001-4-1/22, 1001-4-1/23, 1001-4-1/25, 1001-4-1/26, 1001-4-1/27, 1001-4-1/40, 1001-4-1/42, 1001-4-1/46. (**10=17.54%**).

H (5s): 1001-4-1/1, 1001-4-1/35, 1001-4-1/51. (**3=5.26%**).

H (6s): 1001-4-1/8. (**1=1.75%**).

H (7s): -

H (8s): -

H (9s): -

H (10s): -

- **Max: H(3s) (18=31.58%)**.

- **Min: H(6s) (1=1.75%)**.

۱۰-۸ گزارش شاخص «K»: باورشناسی

K1: 1001-4-1/15, 1001-4-1/45. (**2=3.51%**).

K2: 1001-4-1/8, 1001-4-1/165, 1001-4-1/17, 1001-4-1/20, 1001-4-1/22, 1001-4-1/23, 1001-4-1/25, 1001-4-1/26, 1001-4-1/27, 1001-4-1/35, 1001-4-1/49, 1001-4-1/52, 1001-4-1/55. (**13=22.81%**).

K3: 1001-4-1/2, 1001-4-1/51, 1001-4-1/54, 1001-4-1/56. (**4=7.02%**).

K4: 1001-4-1/1, 1001-4-1/3, 1001-4-1/4, 1001-4-1/5, 1001-4-1/6, 1001-4-1/7, 1001-4-1/9, 1001-4-1/10, 1001-4-1/11, 1001-4-1/12, 1001-4-1/13, 1001-4-1/14, 1001-4-1/18, 1001-4-1/19, 1001-4-1/21, 1001-4-1/24, 1001-4-1/28, 1001-4-1/29, 1001-4-1/30, 1001-4-1/31, 1001-4-1/32, 1001-4-1/33, 1001-4-1/34, 1001-4-1/36, 1001-4-1/37, 1001-4-1/38, 1001-4-1/39, 1001-4-1/40, 1001-4-1/41, 1001-4-1/42, 1001-4-1/43, 1001-4-1/44, 1001-4-1/46, 1001-4-1/47, 1001-4-1/48, 1001-4-1/50,

1001-4-1/53, 1001-4-1/57. (**38=66.67%**).

- **Max: K4(38=66.67%)**.

- **Min: K1(2=3.51%)**.

۱۱-۸ گزارش شاخص «M»: خُلق‌شناسی

M1: 1001-4-1/1, 1001-4-1/12, 1001-4-1/13, 1001-4-1/17, 1001-4-1/22, 1001-4-1/26, 1001-4-1/27, 1001-4-1/47, 1001-4-1/48, 1001-4-1/51. (**10=17.54%**).

M2: 1001-4-1/4, 1001-4-1/5, 1001-4-1/15, 1001-4-1/18, 1001-4-1/19, 1001-4-1/21, 1001-4-1/24, 1001-4-1/36, 1001-4-1/36, 1001-4-1/39, 1001-4-1/40, 1001-4-1/49, 1001-4-1/50, 1001-4-1/52. (**14=24.56%**).

M3: 1001-4-1/2, 1001-4-1/6, 1001-4-1/8, 1001-4-1/14, 1001-4-1/16, 1001-4-1/20, 1001-4-1/23, 1001-4-1/25, 1001-4-1/35, 1001-4-1/42, 1001-4-1/54. (**11=19.5%**).

M4: 1001-4-1/3, 1001-4-1/7, 1001-4-1/9, 1001-4-1/10, 1001-4-1/11, 1001-4-1/28, 1001-4-

1/29, 1001-4-1/30, 1001-4-1/31, 1001-4-1/32, 1001-4-1/33, 1001-4-1/34, 1001-4-1/38, 1001-4-1/41, 1001-4-1/43,

1001-4-1/44, 1001-4-1/45, 1001-4-1/46, 1001-4-1/53, 1001-4-1/55, 1001-4-1/56, 1001-4-1/57. (22=38.6%).

- Max: M4(22=38.6%).
- Min: M1 (10=17.54%).

۱۲-۸ گزارش شاخص «N»: فرجام‌شناسی

N1: 1001-4-1/1, 1001-4-1/2, 1001-4-1/8, 1001-4-1/26, 1001-4-1/1, 1001-4-1/35, 1001-4-1/51. (7=12.28%).

N2: 1001-4-1/17, 1001-4-1/21, 1001-4-1/37, 1001-4-1/40, 1001-4-1/45, 1001-4-1/49, 1001-4-1/52, 1001-4-1/55. (8=14.04%).

N3: 1001-4-1/3, 1001-4-1/4, 1001-4-1/5, 1001-4-1/6, 1001-4-1/7, 1001-4-1/9, 1001-4-1/10, 1001-4-1/11, 1001-4-1/12, 1001-4-1/13, 1001-4-1/14, 1001-4-1/15, 1001-4-1/16, 1001-4-1/18, 1001-4-1/19, 1001-4-1/20, 1001-4-1/22, 1001-4-1/23, 1001-4-1/24, 1001-4-1/25, 1001-4-1/27, 1001-4-1/28, 1001-4-1/29, 1001-4-1/30, 1001-4-1/31, 1001-4-1/32, 1001-4-1/33, 1001-4-1/34, 1001-4-1/35, 1001-4-1/36, 1001-4-1/38, 1001-4-1/39, 1001-4-1/41, 1001-4-1/42, 1001-4-1/43, 1001-4-1/44, 1001-4-1/46, 1001-4-1/47, 1001-4-1/50, 1001-4-1/53, 1001-4-1/54, 1001-4-1/57. (42=73.68%).

- Max: N3 (42=73.68%).
- Min: N1 (7=12.28%).

۹- نتیجه‌گیری

نگارنده در این مقاله با ارائه ۱۲ گزارش ریخت‌شناسی از شاخص‌های یازده‌گانه، برای نمونه، فقط به توصیف یکی از آن گزارش‌ها، «گزارش شاخص «A»: نام‌شناسی»، بسنده کرده است (ن.ک: بخش ۸-۱-۱) و درحقیقت بهتر آن دید که به‌جای ارائه توصیف و نتیجه‌گیری از همه آن گزارش‌ها که شاید حجم مقاله را بیش از اندازه اکنون افزایش می‌داد، به ویژگی‌ها و نتایج حاصل از کاربرد الگوی شاخص و وضعیت اشاره کند:

۱. نگارنده بی‌هیچ ادعایی معتقد است که بر اساس الگوی شاخص و وضعیت، به‌خوبی شخصیت‌های قصه‌ها و حکایت‌های هزار و یک شب را می‌توان ریخت‌شناسی کرد و این الگو را با تغییر شاخص‌ها و وضعیت‌های متناسب با هر شاخص، درباره آثار دیگر نیز اجرا کرد.

۲. اگر پژوهشگران در کنار ریخت‌شناسی قصه‌ها و به‌طورکلی، در حوزه ادبیات داستانی، به ریخت‌شناسی شخصیت‌ها و یا دیگر عناصر مهم این آثار، مطابق الگوی شاخص و وضعیت اقدام کنند، در تبیین روابط میان شاخص‌های آن عناصر و ترسیم ساختار آن عناصر، نتایج درخور تأملی ارائه خواهد شد.

۳. به‌طور قطعی شاخص‌های موجود، ممکن است در حوزه ریخت‌شناسی شخصیت‌ها، کم یا زیاد شود و مطابق هر شاخص، وضعیت‌های جدیدی متناسب با آنها تعریف شود.

۴. نگارنده معتقد است که با بسط و گسترش الگوی شاخص و وضعیت در بسترسازی ارائه نظریه‌ای ایرانی در ریخت‌شناسی و نقد و بررسی ساختاری آثار ادبی، تاحدی کمبودهای الگوهای ساختاری بومی را می‌توان جبران کرد.

۵. الگوی شاخص و وضعیت به سبب مشخص بودن تعداد و نوع متغیرها، در کنار بررسی‌های تحلیلی، به‌خوبی داده‌های کیفی را به داده‌های کمی تبدیل می‌کند و همین نکته، به بهره‌گیری از توصیف در ریخت‌شناسی شخصیت‌ها بسیار یاری‌رسان است.

۶. نگارنده در اصل رساله (ر.ک: رحیم‌خانی سامانی، ۱۳۹۵: ۱۰۹۳) ضمن نتایج متعدد، به این نتیجه اصلی رسیده است که الگوی شاخص و وضعیت در جایگاه یک روش ساختاری، این امکان را فراهم می‌کند که ضمن شناخت دقیق

شاخص‌های همه شخصیت‌ها، روابط این ساختارها نیز کشف شود و ارتباط آنان با کل یک سازه روایتی تبیین گردد.

۷. گاه شخصیت‌ها، در شاخص‌هایی مانند نام، بوم، نوع، جنس، سن، طبقه، گُش، باور، خُلق و فرجام و باتوجه‌به وضعیت‌هایی که برای هر شاخص تعریف شده است، با یکدیگر ارتباط معناداری دارند و از شکل‌ها و ویژگی‌های محدود و مشخصی پیروی می‌کنند که الگوی شاخص و وضعیت می‌کوشد آنها را کشف کند.

جدول شماره ۱

نام و شناسه شخصیت‌های حکایت علاءالدین ابوشامات (1001-4-1)

نام شخصیت	شناسه شخصیت	نام شخصیت	شناسه شخصیت	نام شخصیت	شناسه شخصیت
شمس‌الدین	1001-4-1/1	همسر شمس‌الدین	1001-4-1/2	کنیز شمس‌الدین	1001-4-1/3
عطار اول	1001-4-1/4	عطار دوم	1001-4-1/5	شیخ محمد سمس	1001-4-1/6
ماما/ قابله	1001-4-1/7	علاءالدین ابوشامات	1001-4-1/8	دایه	1001-4-1/9
غلام شمس‌الدین	1001-4-1/10	کنیز پرستار علاءالدین	1001-4-1/11	زنان مهمان...	1001-4-1/12
ستوربان	1001-4-1/13	بازاریان مصر	1001-4-1/14	محمود بلخی	1001-4-1/15
نوجوانان مهمان...	1001-4-1/16	[کمال‌الدین] عکام	1001-4-1/17	شیخ‌العرب عجلان ابوناب	1001-4-1/18
راهزن عرب بدوی	1001-4-1/19	پدر زبیده عودیه	1001-4-1/20	پسرعموی زبیده عودیه	1001-4-1/21
زبیده عودیه	1001-4-1/22	قاضی	1001-4-1/23	پیرزن بندانداز	1001-4-1/24
مأمور دادگاه	1001-4-1/25	هارون‌الرشدید	1001-4-1/26	جعفر برمکی	1001-4-1/27
مسرور	1001-4-1/28	ابونواس بن هانی	1001-4-1/29	غلام حبشی	1001-4-1/30
جنیه	1001-4-1/31	جن	1001-4-1/32	قوت القلوب	1001-4-1/33
خواججه‌سراهای قوت القلوب	1001-4-1/34	امیر خالد والی بغداد	1001-4-1/35	خاتون همسر امیر خالد	1001-4-1/36
حبظلم بظاظه	1001-4-1/37	یاسمین	1001-4-1/38	مادر احمد قاقم	1001-4-1/39
احمد قاقم	1001-4-1/40	سقای دیوانی	1001-4-1/41	احمد ذنف	1001-4-1/42
حسن شومان	1001-4-1/43	علی زبیق مصری	1001-4-1/44	دو نفر یهودی	1001-4-1/45
جلاد	1001-4-1/46	کنیزان امیر خالد	1001-4-1/47	اصلان	1001-4-1/48
رافضی تروریست	1001-4-1/49	ناخدای مسیحی جنوایی [قنصول/ قبطان]	1001-4-1/50	حُسن مریم	1001-4-1/51
پدر حُسن مریم [ملک یوحنا]	1001-4-1/52	جلاد مسیحی	1001-4-1/53	پیرزن مسیحی دیر	1001-4-1/54
مادر بزرگ حُسن مریم	1001-4-1/55	برادر حُسن مریم	1001-4-1/56	سوارکار جادویی	1001-4-1/57

جدول شماره ۲

شناسه‌ها و شاخص‌های ریخت‌شناسی شخصیت در الگوی شاخص و وضعیت

وضعیت	شاخص	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
نام‌شناسی A	با لقب	با نام	با نام و لقب	با شغل	با توضیح یا نسبت	-	-	-	-	-	-
زادبوم شناسی B	چین و ماچین	هند	ایران	عراق	شام	مصر	فرنگ	دیگر	نامعلوم	-	-
شمایل شناسی C	زیبا	زشت	عجیب و غریب	بدون توضیح	-	-	-	-	-	-	-
نوع‌شناسی D	انسان	حیوان	دیو، جن و...	جادویی	-	-	-	-	-	-	-
جنس‌شناسی E	مؤنث	مذکر	نامعلوم	-	-	-	-	-	-	-	-
سن‌شناسی F	کودک	نوجوان	جوان	میان‌سال	پیر	در چند دوره زندگی	نامعلوم	-	-	-	-
طبقه‌شناسی G	پادشاهان و حاکمان	رجال حکومتی	کارگزاران حکومتی	تاجران و بازرگانان	پیشه‌وران و مباشران	عیاران و جوانمردان	عابدان و زاهدان	کنیزان و غلامان	راهزنان و دزدان	سایر طبقات	-
کُنش‌شناسی H	بسترسازی	فرمان‌دهی و خواهشگری	ماجراجویی	یاریگری	کُنش شغلی	غفلت‌ورزی و نافرمانی	شرارت	فرمان‌بری و خواهش‌پذیری	نظاره‌گری	روایتگری	-
باورشناسی K	با اشاره‌ی روای	با اشاره‌ی شخصیت‌ها	با کُنش و گفتار شخص	بدون باور	-	-	-	-	-	-	-
خلق‌شناسی M	پسندیده	ناپسندیده	پسندیده و ناپسندیده	بدون خُلق	-	-	-	-	-	-	-
فرجام‌شناسی N	خیر	شر	بدون فرجام	-	-	-	-	-	-	-	-

پی‌نوشت‌ها

۱- پگاه خدیش در کتاب ریخت‌شناسی افسانه‌های جادویی، به‌جای استفاده از اصطلاح قصه‌های پریان، از اصطلاح افسانه‌های جادویی بهره برده است (خدیش: ۱۳۸۷: ۳۹).

۲- در این فهرست، داستان‌های عامیانه به هفت طبقه اصلی - به اضافه یک طبقه هشتم برای قصه‌های طبقه‌بندی نشده - تقسیم می‌شوند که هر یک شامل تعداد مشخصی از داستان‌های هم‌طبقه و زیرشاخه‌های آن است. این هفت طبقه در مجموع ۲۳۹۹ تیپ داستان عامیانه دارد.

قصه‌های حیوانات (Animal Tales) با ۲۹۹ تیپ؛

قصه‌های جادویی (Tales of Magic) با ۴۴۹ تیپ؛

قصه‌های مذهبی (Religious Tales) با ۹۹ تیپ؛

قصه‌های واقع‌گرایانه (Realistic Tales) با ۱۴۹ تیپ،

قصه‌های غول‌های احمق (Tales of the Stupid Ogre "Giant, Devil") با ۱۹۹ تیپ؛

لطیفه‌ها و شوخی‌ها (Anecdotes and Jokes) با ۷۹۹ تیپ؛

قصه‌های رمزی (Formula Tales) با ۳۹۹ تیپ.

برای مطالعه این فهرست، به منابع زیر رجوع کنید:

Aarne, Antti. (1961). *The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography*. Translated and Enlarged by Stith Thompson. 2nd rev. ed. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.

Uther, Hans-Jörg. (2004). *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*. Vols 1-3. FF Communications No. 284-86, Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.

لازم به یادآوری است که پس از پراپ، برخی از پژوهشگران حوزه قصه‌های عامیانه، همچنان بر پایه همان فهرست، قصه‌ها و حکایت‌ها را شناسایی و طبقه‌بندی کردند که از آن میان به پروفیسور اولریش مارزولف (Ulrich Marzolph: 1953-) ایران‌شناس آلمانی، می‌توان اشاره کرد. او بر پایه فهرست آرنه - تامپسون، در ۱۹۸۴ میلادی کتابی را با عنوان «طبقه‌بندی قصه‌های ایرانی» منتشر کرد و افزون بر تطبیق قصه‌های ایرانی با فهرست منظور، ۲۲۸ نوع را برای قصه‌های ایرانی به اثبات رساند. آن‌طور که خود در مقدمه اثرش می‌نویسد، طبقه‌بندی قصه‌های عامیانه ایرانی را به‌منزله متممی برای فهرست آرنه - تامپسون می‌داند (مارزولف، ۱۳۷۱: ۳۰).

۳- پژوهشگرانی که در حوزه ریخت‌شناسی قصه‌ها، کتاب، پایان‌نامه، طرح پژوهشی، رساله یا مقاله نوشته‌اند، به‌خوبی می‌دانند که جست‌وجوی حروف یونانی و استفاده از حالت‌هایی مانند شاخص بالا (superscript) برای اعدادی که در کنار حروف الفبای انگلیسی و لاتین قرار می‌گیرد، بسیار دشوار است. این افراد یا باید شناسه‌های بالا را در نرم‌افزار لازم و برای صفحه‌کلید رایانه خود تعریف کنند و یا از امکان زبانه رمز (symbol) بهره‌برند که البته کار بسیار وقت‌گیر و طاقت‌فرسای است. از سوی دیگر گاه استفاده از پوشه متنی این پژوهش‌ها در رایانه‌های دفترهای انتشاراتی یا مجلات ممکن نیست و حتی بسیاری از رایانه‌ها با هم ناهم‌خوان هستند، از نظر داشتن یا نداشتن انواع حروف و...؛ به همین سبب کار نگارش چنین پژوهش‌هایی با مشکل روبه‌رو می‌شود. این مشکل زمانی خود را به‌شکل کامل نشان می‌دهد که از طریق نرم‌افزارهای موجود، قصد جست‌وجو و یا گزارش‌گیری این شناسه‌ها را نیز داشته باشید.

۴- بدیهی است که باید میان شخصیت‌پردازی (characterization) و شخصیت‌شناسی (characterology) تفاوت گذاشت. آنچه نگارنده در رساله دکتری خود و این مقاله بررسی می‌کند، در حوزه شخصیت‌شناسی جای می‌گیرد. اگرچه «بین شخصیت‌سازی که شیوه‌ای ادبی است، با شخصیت‌شناسی (نظریه شخصیت و انواع آن)، ارتباطی [انکارناپذیر] وجود دارد» (ولک؛ وارن، ۱۳۸۲: ۲۵۱).

۵- ولادیمیر پراپ در شناسه‌گذاری نظام ریخت‌شناسی خود، هفت کارکرد نخست را از حروف الفبای یونانی و بقیه را از حروف منفرد یا ترکیبی الفبای انگلیسی، در کنار اعدادی در سمت راست آنها با حالت شاخص بالا استفاده کرده است. او در ظاهر برای جلوگیری از درهم‌آمیختگی و اشتباه در خوانش حروف لاتین «iota: ι» و «Kappa: κ» با حروف انگلیسی «L» و «K»، از حرف بعد از آنها، یعنی «Lambda: λ» بهره‌برده است. افزون بر این، او برای نشان دادن دو کارکرد نیز، از شناسه‌های ↑ (برای کارکرد «عزیمت») و ↓ (برای کارکرد «بازگشت») استفاده می‌کند. پراپ برای جداکردن هر کارکرد از کارکرد بعدی یا قبلی، از فاصله (space) بهره‌می‌برد که در بررسی خط سیر یک قصه، ممکن است خواننده را با مشکل روبه‌رو کند. هم‌چنین از شناسه‌هایی مانند: ([ ] * + -) { } < نیز استفاده می‌کند که به ذهن سپردن همه آنها، با وجود شناسه‌گذاری‌های دقیق، معمولاً بسیار

دشوار است.

۶- باتوجه به شباهت حرف «I» به عدد «1» و نیز امکان درهم‌آمیختگی و اشتباه در خوانش حرف «J»، به جای آنها از حروف «M» و «N» برای شناسه‌های شاخص دهم و یازدهم استفاده شده است. بدیهی است اگر پژوهشگران قصد دارند افزون‌بر یازده شاخص ریخت‌شناسی نگارنده، شاخص‌های دیگری را در ریخت‌شناسی شخصیت‌شناسی قصه‌ها و داستان‌ها برپایه این روش به کار برند، بهتر است از حروفی مانند «O» استفاده نکنند؛ زیرا امکان درهم‌آمیختگی و اشتباه در خوانش آنها وجود دارد.

۷- در ریخت‌شناسی، شخصیت‌هایی که گُنش مستقیمی در قصه ندارند، ولی در شناخت «وضعیت یا صحنه آغازین» هر قصه، از آنها یادی می‌شود، از این قاعده بیرون هستند؛ مثلاً شخصیت «طاهر بازرگان» (1001-3-9/1) در حکایت «علی بن بکار و شمس‌النهار» (1001-3-9)، بازرگانی ثروتمند در بغداد است که پسری به نام «ابوحسن علی بن طاهر» (1001-3-9/2) دارد. از این شخصیت در قصه منظور، فقط اسمی به میان می‌آید؛ اما شاخص‌های او نیز بررسی شده است؛ زیرا بررسی شخصیت او در تعیین بهتر «وضعیت آغازین»، یاریگر پژوهشگر است.

۸- البته تعداد این شخصیت‌ها در هر قصه زیاد نیست.

۹- این حکایت از نظر بلندی، یازدهمین حکایت هزار و یک شب است.

۱۰- حکایت علاءالدین ابوشامات.

۱۱- حکایت علاءالدین ابوشامات.

۱۲- ضبط این اسم در صفحه عربی کتاب با املائی «ولیم حی مکنان» است.

۱۳- حکایه علاءالدین ابی الشامات.

۱۴- حکایه علاءالدین ابی الشامات.

۱۵- چاپ نخست این نسخه در سال ۱۸۸۹ م. بدون ذکر نام مصحح آن و با توضیح «قد هدّبه و صححه احد الآباء الیسوعین» از همان ناشر، یعنی «المطبعة الكاثولیکیة» منتشر شده است.

۱۶- حکایه علاءالدین ابی الشامات.

۱۷- حکایه علاءالدین ابی الشامات.

18- THE STORY OF ALA-ED-DIN ABU-SH-SHAMAT.

19- ALAEDDIN ABOU ESH SHAMAT.

20- Ala al-DIN Abu al-shamat.

۲۱- این گزارش مربوط به تنوع گُنش شخصیت‌هاست. در این گزارش ۱۸ شخصیت، فقط کنشگر یک وضعیت از شاخص کنش‌شناسی (A) هستند و یک شخصیت، «علاءالدین ابوشامات» (1001-4-1/8)، نیز با تنوع ۷ گُنش، بیشترین تنوع وضعیت کنشگری را به خود اختصاص داده است.

منابع

- ۱- اقلیدی، ابراهیم (۱۳۸۷). هزار و یک شب، عاشقانه‌های مصری، علاءالدین ابوشامات و داستان‌های دیگر براساس نسخه‌های عربی، تحقیق و ترجمه ابراهیم اقلیدی، تهران: مرکز.
- ۲- الف لیله و لیله (۱۸۳۹). الف لیله و لیله، ... اسمار الالیالی للعرب مما یتضمن الفکاهه و یورث الطرب، قد طبعه کاملاً مکملاً: ولیم حی مکنان، الرّبع الثانی، کلکته: [بابتیست میسیون پرس].
- ۳- الف لیله و لیله (۱۲۸۰ ق). الف لیله و لیله (المجلد الثانی)، طبعت علی نفقه سعید علی الخصوصی و اولاده، قاهره: المطبعة و المكتبة السّعیديّة.

- ۴- الف لیله و لیله (۱۹۲۸). الف لیله و لیله (الکتاب الثانی)، قد هدیه و صححه الأب أنطونه صالحانی الیسوعی، بیروت: المطبعة الكاثولیکية، الطبعة الثالثة.
- ۵- الف لیله و لیله (۲۰۱۱). الف لیله و لیله: نسخه کامله مهذبیه و منقحه (الجزء الثانی)، مراجعه و تقدیم محمد الإسکندرانی، بیروت: دارالکتب العربی.
- ۶- پراپ، ولادیمیر (۱۳۶۸). ریخت‌شناسی قصه‌های پریان، ترجمه فریدون بدره‌ای، تهران: توس.
- ۷- خدیش، پگاه (۱۳۸۷). ریخت‌شناسی افسانه‌های جادویی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- ۸- رحیم‌خانی سامانی، احمد (۱۳۹۵). ریخت‌شناسی شخصیت‌های هزار و یک شب براساس الگوی شاخص و وضعیت، رساله دکتری دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد.
- ۹- ستاری، جلال (۱۳۶۸). افسون شهرزاد: پژوهشی در هزار افسان، تهران: توس.
- ۱۰- مارژلف، اولریش (۱۳۷۱). طبقه‌بندی قصه‌های ایرانی، ترجمه کیکاووس جهان‌داری، تهران: سروش.
- ۱۱- ولک، رنه؛ وارن، آوستن (۱۳۸۲). نظریه ادبیات، مترجمان ضیاء موحبد و پرویز مهاجر، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- ۱۲- هزار و یک شب (۱۳۲۸). کلیات مصور هزار و یک شب: الف لیله و لیله، [ترجمه عبداللطیف طسوجی]. تهران: کتابخانه علی‌اکبر علمی و شرکا.
- ۱۳- هزار و یک شب (۱۳۹۰). هزار و یک شب ۴ ج، ترجمه مرتضی مرعشی‌پور، تهران: نیلوفر.
- 14- Aarne, Antti. (1961). *The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography*. Translated and Enlarged by Stith Thompson. 2nd rev. ed. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.
- 15- Burton .R. F. (1885). *The Book of the Thousand Nights and a Night*, London: registerad.
- 16- lane, Edward. William.(1906). *The Thousand And One Nights*, Edited by: Stanley Lane-Poole. London: George Beel & Soons.
- 17- Payne, John. (1901). *The Book of The Thousand Nights And One night*, London: Kirman Edition.
- 18- Uther, Hans-Jörg. (2004). *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*. Vols 1-3. FF Communications No. 284-86, Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.